

Трибуна молодого вченого

Таїса Томляк

старший викладач кафедри права
Вінницького національного аграрного університету
ORCID: 0000-0001-9147-1470

<https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-45-11>

УДК 347.63

Принцип забезпечення найкращих інтересів дитини у практиці Європейського суду з прав людини

Постановка проблеми. Принцип забезпечення найкращих інтересів дитини передбачений низкою міжнародних договорів, які є частиною національного законодавства України. Проте, як свідчить практика, трактування вказаного принципу національними судовими та державними органами не завжди є правильним.

У справах за участю дітей дотримання принципу забезпечення найкращих інтересів дитини забезпечено Європейським судом з прав людини (далі – Європейський суд), рішення якого мають прецедентний характер для держав-учасниць.

Юрисдикція Європейського суду в усіх питаннях, що стосуються забезпечення найкращих інтересів дитини, є обов'язковою. Рішення Європейського суду розкривають підходи дотримання принципу забезпечення найкращих інтересів дитини, які є необхідними у демократичному суспільстві. У цьому

контексті дослідження практики Європейського суду у сфері найкращих інтересів дитини набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців принципи правового захисту прав дитини досліджували такі науковці, як Б. Андрусишин [1; 2], Н. Оніщенко [3], Н. Опольська [4; 5; 6], Ю. Шемшученко [7], С. Бобровник [8], Н. Пархоменко [9], С. Стеценко [10]. Підходи Європейського суду до принципу забезпечення найкращих інтересів дитини в контексті ст. 8 Конвенції про захист прав і основоположних свобод розглядали М. Корнієнко [11], М. Менджул [12].

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення основних підходів європейської правової традиції щодо принципу забезпечення найкращих інтересів дитини через рішення Європейського суду з прав людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з пунктами 1, 2 статті 3 Конвенції про права дитини в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, чи здійснюються вони державними, приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними або законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Зокрема, має бути наданий такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя (враховуючи при цьому права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, що відповідають за неї за законом), і для цього використовують усі відповідні законодавчі й адміністративні заходи [13, ст. 3].

Крім того, забезпечення найкращих інтересів дитини передбачено іншими статтями Конвенції про права дитини, а саме:

1) стаття 9 встановлює, що держави-учасниці забезпечують те, щоб дитина не розлучалася з батьками всупереч їхньому бажанню, за винятком випадків, коли компетентні органи згідно із судовим рішенням, визначають відповідно до застосовуваного закону і процедур, що таке розлучення необхідне в якнайкращих інтересах дитини [13, ст. 9];

2) статтею 18 передбачено, що батьки або у відповідних випадках законні опікуни несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини. Найкращі інтереси дитини є предметом їх основного піклування [13, ст. 18];

3) стаття 20 передбачає, що дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення або яка в її власних якнайкращих інтересах не може залишатися в такому оточенні, має право на особливий захист і допомогу, що надаються державою [13, ст. 20];

4) згідно зі статтею 21, система усиновлення має забезпечувати, щоб

найкращі інтереси дитини враховувалися в першочерговому порядку [13, ст. 21];

5) пункт с) статті 37 проголошує гуманне ставлення до кожної позбавленої волі дитини і повагу до гідності її особи з урахуванням потреб осіб її віку. Зокрема, кожна позбавлена волі дитина має бути відокремлена від дорослих, якщо тільки не вважається, що в найкращих інтересах дитини цього не слід робити, та мати право підтримувати зв'язок зі своєю сім'єю шляхом листування та побачень, за винятком особливих обставин [13, ст. 37];

6) пункт 2 б) статті 40 надає право кожній дитині, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство, звинувачується або визнається винною в його порушенні, на невідкладне прийняття рішення з розглядуваного питання компетентним, незалежним і безстороннім органом чи судовим органом у ході справедливого слухання згідно із законом у присутності адвоката чи іншої відповідної особи і, якщо це не вважається таким, що суперечить найкращим інтересам дитини, зокрема, з урахуванням її віку чи становища її батьків або законних опікунів [13, ст. 40].

У Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року закріплено, що держави, що підписали цю Конвенцію, твердо переконані в тому, що інтереси дітей – це найважливіше у справі турботи про них [14].

Пунктом 2 статті 1 Європейської конвенції про здійснення прав дітей 1996 р. проголошується, що у найвищих інтересах дітей – підтримка їхніх прав, надання дітям процесуальних прав та сприяння здійсненню ними цих прав шляхом забезпечення становища, за якого діти особисто або через інших осіб чи органи поінформовані та допущені до участі в розгляді судовим органом справ, що їх стосуються [15, ст. 1].

Таким чином, у міжнародних нормативно-правових документах передбачено обов'язок дотримання найкращих або найвищих інтересів дитини, що жоден міжнародний документ не закріплює визначення поняття «принцип правового забезпечення найкращих інтересів дитини».

Поряд з цим, як свідчить практика Європейського суду у справах про визнання батьківства, позбавлення батьківських прав, визначення місця проживання дитини, усунення перешкод у спілкуванні з дитиною, надання доступу до спілкування з дитиною, а також у справах щодо застосування положень Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, Європейський суд наголошує на пріоритетності забезпечення найкращих інтересів дитини.

Зокрема, у справі «Мамчур проти України» (рішення від 16 липня 2015 року заява № 10383/09) Європейський суд констатував порушення статті 8 Конвенції з огляду на невжиття органами влади жодного суттєвого заходу для забезпечення заявникові доступу до його дитини та його можливості взяти участь у її вихованні [16].

Так, у наведеній справі судові органи України вирішили відмовити повернути заявнику – батьку дитини опіку над його дочкою, яка проживала разом із бабусею після смерті матері, не взявши до уваги доводи заявника, що проживання дитини із батьком якнайкраще відповідатиме її інтересам, зазначивши про відсутність доказів, що проживання дитини з опікуном суперечить її інтересам.

Однак, на думку Європейського суду, висновки судів стосовно того, що опікун виконував свої обов'язки та що заявником не було продемонстровано, що у якнайкращих інтересах дитини буде її проживання з ним, належить до висновків щодо більш-менш сприятливого середовища для виховання дитини, що є недостатніми самі по

собі для виправдання такого крайнього заходу, як відібрання дитини від одного з батьків (див., наприклад, рішення у справі «Й.С. проти Сполученого Королівства», згадане вище, п. 134) [16, § 109].

Також у справі «Мамчур проти України» (рішення від 16 липня 2015 року заява № 10383/09) Європейський суд зауважив, що у разі визначення основних інтересів дитини у кожному конкретному випадку необхідно враховувати дві умови: по-перше, у якнайкращих інтересах дитини буде збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо непридатною або явно неблагополучною; по-друге, у якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним [16, § 100].

Отже, Європейський суд вважає, що принцип забезпечення найкращих інтересів дитини у справах щодо визначення її місця проживання полягає у збереженні зв'язків дитини із сім'єю, якщо такі зв'язки забезпечують їй благополучне та безпечне середовище.

Європейський суд у рішенні від 11 липня 2017 року у справі «М. С. проти України» продемонстрував послідовні підходи у питаннях захисту сімейного життя, визначення «інтересів дитини» та їх місця у взаєминах між батьками, постановивши порушення статті 8 Конвенції у разі визначення місця проживання дитини заявника та через відсутність ефективного розслідування стверджуваного розбещення дитини заявника [17].

Ця справа стосувалася заявника-батька дитини, якому після погіршення стосунків з дружиною і розлучення українські судові органи відмовили у визначенні місця проживання дитини з ним, не взявши до уваги та не розглянувши належним чином заяву заявника щодо того, що дитина перебуває під ризиком фізичного та

сексуального насилля поруч із матір'ю, яка проживає з іншим чоловіком.

Однак Європейський суд, посиляючись на ту обставину, що заява заявника про ризик фізичного насилля була серйозною і заслуговувала на більш ретельне вивчення для встановлення того, чи існували підвищені ризики захисту і безпеки дитини під час проживання з матір'ю, зауважив, що принцип, викладений у Декларації ООН щодо винятковості розлучення матері та дитини, може і не вважатися проблемним як такий за умови, що це не шкодить процесу прийняття рішення у разі визначення найкращих інтересів дитини. Втім саме це відбулося у цій справі. Через презумпцію на користь матері національні суди звужили обсяг своєї оцінки, обмежилися встановленням відсутності «виняткових обставин» і знехтували вивченням подальших «не виняткових» обставин, які могли би бути вирішальними для забезпечення найкращих інтересів дитини [17, § 11].

Розглядаючи цю справу, Європейський суд також звернув увагу на статтю 14 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, якою передбачено, що, якщо батьки або особи, які дбають про дитину, мають стосунок до сексуальної експлуатації або сексуального насильства стосовно неї, процедури втручання, зазначені в пункті 1 статті 11 цієї Конвенції, охоплюють: можливість усунення ймовірного злочинця; можливість вилучення жертви з її сімейного оточення. Умови й тривалість такого вилучення визначаються відповідно до найкращих інтересів дитини [18].

До того ж Європейський суд у рішенні від 11 липня 2017 року у справі «М.С. проти України» констатував, що нині існує широкий консенсус, у т. ч. у міжнародному праві, на підтримку ідеї про те, що в усіх рішеннях, які стосуються дітей, забезпечення їхніх

найкращих інтересів повинно мати першочергове значення. Найкращі інтереси дитини залежно від їх характеру та серйозності можуть перевищувати інтереси батьків. У вирішенні питань, що стосуються її життя, дитині, здатній сформулювати власні погляди, має бути забезпечено право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, які її стосуються, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю [17].

В обох справах за участю України Європейським судом було встановлено порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод через неврахування судовими органами принципу дотримання найкращих інтересів дитини. Рішення у цих справах, беззаперечно, змінили підхід національних судів до розгляду справ, предметом яких є визначення місця проживання дитини.

Справа «O. C. I. AND OTHERS v. ROMANIA» стосувалася повернення дітей заявниці на підставі рішень судових органів Румунії батькові, який проживав в Італії, не взявши до уваги доводи і докази заявниці про домашнє насильство батька над дітьми. Крім того, з рішень національних судів витікало, що небезпека зазнати насильства з боку батька не спростована, проте національні суди Румунії висловлювали сподівання, що влада Італії зможе захистити дітей від порушення їхніх прав.

Однак Європейський суд звернув увагу держав-учасниць, що наявність взаємної довіри між органами захисту дітей не означає, що держава, до якої діти були помилково повернуті, зобов'язана повернути їх назад у оточення, де є серйозний ризик зазнати домашнього насильства через те, що органи влади в державі, в якій дитина перебувала за звичайним місцем проживання, здатні вирішувати випадки насильства над дітьми вдома [19].

Поряд з цим Європейський суд наголосив, що найкращі інтереси

дітей, які безперечно включають повагу до їхніх прав і гідності, є наріжним каменем захисту дітей від тілесних покарань. Діти не можуть терпіти тілесні покарання і держави повинні прагнути прямо і всебічно заборонити це в законі та практиці (див. рішення у справі D.M.D. проти Румунії, §§ 50–51). У цьому контексті ризик домашнього насильства щодо дітей не може розглядатися як просто незручності, пов'язані з досвідом повернення (див. рішення X проти Латвії, § 116) [19, § 43].

Аналізуючи рішення Європейського суду у справі «O. S. I. AND OTHERS v. ROMANIA», варто зазначити, що сімейний контакт між батьками і дітьми є головним складником сімейного життя, тому заходи, що перешкоджають задоволенню таких потреб, мають обов'язково відповідати нагальній соціальній потребі, що переслідуються, та не порушувати справедливий баланс, який повинен бути досягнутий між відповідними конкуруючими інтересами, з пріоритетом забезпечення найкращих інтересів дитини.

З позиції пріоритету найкращих інтересів дитини у справі «АДЖИЧ ПРОТИ ХОРВАТІЇ» Європейський суд став на бік заявника. У цій справі національні суди Хорватії відмовили заявнику – громадянину США – повернути сина до Штатів після того, як мати дитини, громадянка Хорватії, забрала його до Хорватії. Так, національні суди приймали рішення без проведення жодного судового засідання, отримавши висновок експерта на питання, чи буде нанесена психологічна шкода дитині у разі її повернення до Штатів без участі заявника.

У наведеній справі Європейський суд зробив висновок, що заявник не був залучений до процесу прийняття рішень достатньою мірою, щоб забезпечити необхідний захист його інтересів Суд вважає, що його залучення

було особливо важливим з огляду на те, що ці суди врешті-решт відмовилися повернути сина. Більше того, ніщо не говорить про те, що участь заявника у експертній оцінці була б проти найкращих інтересів дитини. Навпаки, вона могла б сприяти встановленню того, що є в інтересах дитини. Таким чином, процедурні вимоги, передбачені статтею 8 Конвенції, не були виконані [20, § 94].

Прецедентність вказаного рішення полягає у критичній оцінці дій національних судів, які не забезпечили усний розгляд справи, що є порушенням пункту 1 статті 6 Конвенції, який передбачає право на «публічний розгляд», та спричинило недотримання принципу забезпечення найкращих інтересів дитини. Оскільки національні суди повинні забезпечити достатній рівень можливостей для забезпечення прав учасників судового процесу у справах про повернення дитини до держави постійного проживання задля врахування її найкращих інтересів, зокрема щодо дослідження наявності ризиків психічної шкоди для дитини таким поверненням.

Подібним є рішення Європейського суду у справі «VLADIMIR USHAKOV v. RUSSIA» про застосування положень Гаазької конвенції через те, що колишня дружина заявника вивезла їхню спільну дитину в іншу країну без наміру її подальшого повернення [21].

Ця справа стосувалася заявника, громадянина Російської Федерації, який проживав у Фінляндії згідно з дозволом на постійне проживання та був одружений з громадянкою Російської Федерації, в шлюбі яких народилась донька. Проте в подальшому після розлучення і погіршення свого здоров'я дружина разом з дитиною прибула до Росії без згоди заявника. Національні суди Росії, відмовляючи заявнику у поверненні дитини до Фінляндії, формально вказали, що

дитина була інтегрована в російське суспільство, а наявні в дитини хвороби можуть завдати їй фізичної шкоди в разі повернення до Фінляндії.

Європейський суд, констатувавши порушення статті 8 Конвенції, зазначив, що у контексті заяви про повернення, поданої відповідно до Гаазької конвенції, яка, відповідно, відрізняється від процедури опіки, концепція найкращих інтересів дитини повинна оцінюватися у світлі винятків, передбачених Гаазькою конвенцією, які стосуються плину часу (стаття 12), умов застосування Конвенції (стаття 13 (а)) та існування «серйозного ризику» (стаття 13 (b)), а також дотримання гарантій статті 8 Конвенції [21, § 81].

Розглядаючи цю справу, Європейський суд також послався на Пояснювальний звіт до Гаазької конвенції, підготовлений Елізою Перес-Вера та опублікований Гаазькою конференцією з міжнародного приватного права (НССН) у 1982 році («Пояснювальний звіт»), який передбачає таке: 1. Поняття «найкращих інтересів дитини» «21. ... юридичний стандарт «найкращих інтересів дитини» на перший погляд є такою невизначеністю, що він, здається, більше нагадує соціологічну парадигму, ніж конкретний юридичний стандарт» [21, § 44].

Аналізуючи таке рішення, можна зробити висновок, що для забезпечення концепції «найкращих інтересів дитини» необхідне дотримання принципу справедливого балансу, який має існувати між конкуруючими інтересами: інтересами дитини, двох батьків та громадського порядку, з пріоритетом найкращих інтересів дитини. Наведене рішення вказує на те, що оцінка найкращих інтересів дитини на основі переконань та гендерних упереджень не відповідає її інтересам.

Отже, Європейським судом під час розгляду справ про підстави та порядок застосування Конвенції про цивільно-правові аспекти

міжнародного викрадення дітей визнається ефективність роботи уповноважених державних органів, на які покладено обов'язок реалізовувати норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод з пріоритетом забезпечення найкращих інтересів дитини.

Справа «М.Т. проти України» стосувалася позову заявника про визнання його батьківства, який національні суди відхилили з підстав пропущення строків позовної давності, не взявши до уваги поважність причин пропуску. Однак Європейський суд зазначив, що згідно з національним законодавством суди мали повноваження поновити строк за наявності вагомих для цього причин. Клопотавши про поновлення строку, заявник наполягав, що він пропустив його з поважних причин, зокрема, оскільки не хотів порушувати сімейне становище дитини, в якій був законний батько, доки йому не перешкождали у регулярному спілкуванні з дитиною. Незважаючи на складну фактичну ситуацію дитини, яка передбачала наявність імовірного біологічного батька, законного батька та вітчима, фактичні стосунки дитини з цими трьома чоловіками залишилися абсолютно непроаналізованими і не було розглянуто питання, чи було в найкращих інтересах дитини поновлення строку позовної давності для позову заявника та розгляд його по суті [22, § 25].

Поряд з цим Європейський суд нагадав, що у спорах про батьківство, ініційованих імовірними біологічними батьками, незважаючи на надану національним органам влади свободу розсуду в цій сфері, біологічний батько не повинен повністю виключатись з життя своєї дитини, якщо тільки цього не вимагають відповідні причини щодо захисту найкращих інтересів дитини [22, § 24].

Разом з тим варто зазначити, що Європейський суд дотримується

позиції, що у справах про батьківство свобода розсуду національних судових органів не повинна порушувати принцип забезпечення найкращих інтересів дитини. Особливу увагу у таких справах Європейський суд приділяє питанню, чи ретельно вивчали національні органи влади найкращі інтереси дитини поряд з інтересами біологічного батька та інших зацікавлених осіб.

Досліджуючи практику Європейського суду у контексті дотримання принципу забезпечення найкращих інтересів дитини, можна побачити, що останній неодноразово підтримував право біологічної матері на побачення з дитиною та право на контакти з нею задля забезпечення найкращих інтересів дитини.

Одним із таких є рішення Європейського суду у справі «STRAND LOBBEN AND OTHERS v. NORWAY», у якому суд встановив порушення ст. 8 Конвенції у разі прийняття національними органами рішень про позбавлення заявниці батьківських прав та надання дозволу прийомним батькам на усиновлення її сина [23].

Так, Європейський суд наголосив, що заміна прийомної сім'ї на більш далекосяжні заходи, такі як позбавлення батьківських обов'язків та дозвіл на усиновлення, що є наслідком остаточного розірвання зв'язків між батьками і дитиною, повинні застосовуватися лише у виняткових обставинах і можуть бути виправданими лише в тому разі, якщо вони були мотивовані основною вимогою, що стосується найкращих інтересів дитини. Адже усиновлення можливе лише у випадку, коли немає реальних перспектив реабілітації чи возз'єднання сім'ї, натомість в інтересах дитини, щоб вона була поміщена на постійне проживання в нову сім'ю (див. R. and H. проти Сполученого Королівства, заява № 35348/06, § 88, 31 травня 2011 року) [23, § 209].

Подібним є рішення Європейського суду у справі «Моніка

АНТКОВ'ЯК та Патрік АНТКОВ'ЯК проти Польщі» від 22 травня 2018 року, у якій заявники – опікуни дитини оскаржували рішення національного суду про видачу дитини її біологічним батькам, яке, на їхню думку, порушило їхнє право на сімейне життя, передбачене статтею 8 Конвенції.

У цій справі Європейський суд, відхиляючи скаргу заявників через явну необґрунтованість, став на бік біологічних батьків дитини, зазначивши, що у цій справі влада вжила заходів, спрямованих на сприяння возз'єднанню сім'ї, щоб у дитини розвинулися зв'язки зі своїми біологічними батьками. Хоча Суд визнає емоційні труднощі, які рішення національного суду мало викликати у заявників, їхні права не можуть мати пріоритет над найкращими інтересами дитини (див., серед іншого, Görgülü v. Germany, № 74969/01, § 43, 26 лютого 2004 р.) [24].

Поряд з цим Європейський суд у згаданому рішенні послався на Зауваження загального порядку № 14 (2013 р.) Комітету з прав дитини, які містять, серед іншого, такі рекомендації:

«36. Найкращі інтереси дитини повинні мати першорядне значення після вжиття всіх заходів для здійснення. Слова «мають бути» накладають сильне юридичне зобов'язання на держави і означають, що держави не можуть на свій розсуд визначати, чи слід оцінювати найкращі інтереси дітей і чи надавати їм належну вагу як першочергове міркування за будь-яких дій.

37. Вираз «головне міркування» означає, що найкращі інтереси дитини неспроможні розглядатися на тому ж рівні, як і інші міркування. Така сильна позиція виправдана особливим становищем дитини: залежністю, зрілістю, правовим статусом і найчастіше відсутністю голосу. У дітей менше можливостей, ніж у дорослих, аргументувати

свої інтереси, і ті, хто бере участь у прийнятті рішень, що їх зачіпають, повинні чітко усвідомлювати їхні інтереси. Якщо інтереси дітей не акцентуються, їх зазвичай не помічають» [24, §57].

Висновки. Унаслідок проведеного дослідження можна зробити висновки, що у європейській правовій традиції принцип забезпечення найкращих інтересів дитини широко застосовується у справах за участю дітей. Поряд з цим органами, які найчастіше визначають дотримання найкращих інтересів дітей, приймають визначальні для дітей і їхніх батьків рішення, є національні суди.

Європейський суд пов'язує забезпечення найкращих інтересів дитини з дотриманням національними судовими органами справедливого балансу, який повинен бути досягнутий між відповідними конкуруючими інтересами: інтересами дитини, двох батьків та громадського порядку, з пріоритетом найкращих інтересів дитини.

Аналіз рішень Європейського суду з прав людини щодо порушення ст. 8 Конвенції дає можливість узагальнити прецедентну практику Європейського суду у сфері захисту дітей та виділити у ній основні підходи, які застосовуються Європейським судом для дотримання принципу забезпечення найкращих інтересів дитини:

1. У справах щодо визначення місця проживання дитини дотримання принципу забезпечення її найкращих інтересів полягає у збереженні зв'язків дитини із сім'єю, якщо такі зв'язки забезпечують їй благополучне та безпечне середовище.

2. Сімейний контакт між батьками і дітьми є головним складником щасливого сімейного життя та забезпечення найкращих інтересів дитини, тому заходи, що перешкоджають задоволенню таких потреб, мають обов'язково відповідати нагальній соціальній потребі.

3. У справах про встановлення опіки та піклування право біологічної матері на побачення з дитиною та право на контакти з нею є гарантованим складником забезпечення найкращих інтересів дитини.

4. У справах про батьківство свобода розсуду національних судових органів не повинна порушувати принцип забезпечення найкращих інтересів дитини.

5. У справах про позбавлення батьківських прав інтереси опікунів та батьків не можуть мати пріоритет над найкращими інтересами дитини.

Пріоритетним напрямом подальших досліджень є аналіз використання прецедентної практики Європейського суду з прав людини щодо забезпечення найкращих інтересів дитини у правозастосовчій практиці України.

Список використаних джерел

1. Андрусишин Б., Шимон С. Науково-практична підготовка правознавців у сфері прав дитини в НПУ імені М.П. Драгоманова. *Юридичний журнал*. 2013. № 2. С. 37–42.
2. Соціально-правовий захист дітей в Україні : монографія / за ред. Б.І. Андрусишина. Київ : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. 264 с.
3. Оніщенко Н., Львова О., Сунегін С. Права і свободи дитини: вступ до проблеми Лаврик Г.В. Людиномірність політики сприяння розвитку кооперації. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 13–17.
4. Опольська Н. Принципи правового захисту дитини. *Держава і право*. 2011. № 51. С. 40–45.
5. Опольська Н. Права дитини в Україні : монографія, 2-ге видання, перероблене та доповнене. Вінниця : ВНАУ. 2019. С. 289.

6. Опольська Н. Теоретико-правові засади забезпечення прав і свобод дитини : монографія. Вінниця : ПП «Едельвейс і К», 2011. С. 226.
7. Актуальні проблеми юридичної освіти та науки в Україні : монографія / за ред. Ю.С. Шемшученка. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. 2016. С. 322–344.
8. Бобровник С. Роль права в досягненні компромісу та вирішенні правових конфліктів. Дія права: інтегративний аспект : монографія. Київ, 2010.
9. Пархоменко Н.М. Розвиток законодавства України в контексті конституціоналізації, євроінтеграції та забезпечення прав людини : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2016. 254 с.
10. Стеценко С. Сучасне українське медичне право : монографія / За заг. ред. С.Г. Стеценка. Київ : Атіка, 2010. 496 с.
11. Корнієнко М. Принцип дотримання найкращих інтересів дитини та його застосування у цивільному судочинстві України. *Юридичний вісник*. 2020/1. С. 398–404.
12. Менджул М. Зміст принципу найкращих інтересів дитини та його практичне застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. Випуск 56. Том 1. С. 87–91.
13. Конвенція про права дитини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
14. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text.
15. Європейська конвенція про здійснення прав дітей 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text
16. Рішення ЄСПЛ у справі «Мамчур проти України» від 16 липня 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a93#Text.
17. Рішення ЄСПЛ у справі «М.С. проти України» від 11 липня 2017 року. Заява № 2091/13. URL: <https://bh.cn.court.gov.ua/sud2501/pres-centr/news/%20405888/>.
18. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації 25.10.2007 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text.
19. Рішення ЄСПЛ у справі «O. C. I. AND OTHERS v. ROMANIA» від 21 травня 2019 року. URL: [https://www.familylaw.co.uk/docs/pdf-files/oci-and-others-v-romania-\(application-no-49450_17\).pdf?sfvrsn=d12506ea_2](https://www.familylaw.co.uk/docs/pdf-files/oci-and-others-v-romania-(application-no-49450_17).pdf?sfvrsn=d12506ea_2).
20. Рішення ЄСПЛ у справі «АДЖИЧ ПРОТИ ХОРВАТІЇ» від 02 травня 2019 року. URL: <https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2019/05/rishennia-espl-adjich-proti-horvatii-tekst.pdf>.
21. Рішення ЄСПЛ у справі «VLADIMIR USHAKOV v. RUSSIA» від 18 червня 2019 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-193878%22%5D%7D>.
22. Рішення ЄСПЛ у справі «М.Т. проти України» від 19 березня 2019 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d46#Text.
23. Рішення ЄСПЛ у справі «STRAND LOBBEN AND OTHERS v. NORWAY» від 10 вересня 2019 року. URL: <https://lovdata.no/static/EMDN/emd-2013-037283-2.pdf>.
24. Рішення ЄСПЛ у справі «Моніка АНТКОВ'ЯК та Патрік АНТКОВ'ЯК проти Польщі» від 22 травня 2018 року. URL: <https://laweuro.com/?p=7695>.

Томляк Т. С. Принцип забезпечення найкращих інтересів дитини у практиці Європейського суду з прав людини

У статті проаналізовано рішення Європейського суду щодо порушення ст. 8 Конвенції у сфері захисту прав дітей та забезпечення їхніх найкращих інтересів.

Автором узагальнено прецедентну практику Європейського суду у сфері захисту дітей та виділено у ній основні підходи, які застосовуються Європейським судом для дотримання принципу забезпечення найкращих інтересів дитини.

Встановлено, що Європейський суд критично оцінює дії національних судів, які не забезпечують достатній рівень можливостей для реалізації прав учасників судового процесу у справах про повернення дитини до держави постійного проживання задля

врахування її найкращих інтересів, зокрема щодо дослідження наявності ризиків психічної шкоди для дитини таким поверненням.

Досліджено рішення Європейського суду у справах про підстави та порядок застосування Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей та зроблено висновок, що у такій категорії справ Європейським судом визначається ефективність роботи уповноважених державних органів, на які покладено обов'язок реалізувати норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод з пріоритетом забезпечення найкращих інтересів дитини.

Визначено, що для забезпечення концепції «найкращих інтересів дитини» Європейський суд вважає за необхідне дотримуватися принципу справедливого балансу, який має існувати між конкуруючими інтересами: інтересами дитини, двох батьків та громадського порядку, з пріоритетом найкращих інтересів дитини. Разом із тим зроблено висновок, що оцінка найкращих інтересів дитини на основі переконань та гендерних упереджень не відповідає її інтересам.

Встановлено, що, вирішуючи питання про можливий рівень свободи розсуду національних судових органів у справах про батьківство, Європейський суд дотримується позиції, згідно з якою така свобода розсуду не повинна порушувати принцип забезпечення найкращих інтересів дитини, а національні органи влади зобов'язані ретельно вивчати найкращі інтереси дитини поряд з інтересами біологічного батька та інших зацікавлених осіб.

У статті зроблено висновок, що у європейській правовій традиції принцип забезпечення найкращих інтересів дитини широко застосовується у справах за участю дітей. Поряд з цим органами, які найчастіше визначають дотримання найкращих інтересів дітей, приймають визначальні для дітей і їхніх батьків рішення, є національні суди.

Ключові слова: принцип, найкращі інтереси дитини, права дитини та батьків, Європейський суд з прав людини, судова практика.

Томляк Т. С. Принцип обеспечения лучших интересов ребенка в практике Европейского суда по правам человека

В статье проанализированы решения Европейского суда о нарушении ст. 8 Конвенции в сфере защиты прав детей и обеспечения их наилучших интересов.

Автором обобщена прецедентная практика Европейского суда в сфере защиты детей и выделены в ней основные подходы, применяемые Европейским судом для соблюдения принципа обеспечения наилучших интересов ребенка.

Установлено, что Европейский суд критически оценивает действия национальных судов, которые не обеспечивают достаточный уровень возможностей реализации прав участников судебного процесса по делам о возвращении ребенка в государство постоянного проживания для учета его наилучших интересов, в частности, по исследованию наличия рисков психического вреда для ребенка таким возвратом.

Исследованы решения Европейского суда по делам об основаниях и порядке применения Конвенции о гражданско-правовых аспектах международного похищения детей и сделан вывод, что в такой категории дел Европейским судом определяется эффективность работы уполномоченных государственных органов, на которые возложена обязанность реализовывать нормы Конвенции о защите прав человека и основных свобод с приоритетом обеспечения наилучших интересов ребенка.

Определено, что для обеспечения концепции «наилучших интересов ребенка» Европейский суд считает необходимым соблюдать принцип справедливого баланса, который должен существовать между конкурирующими интересами: интересами ребенка, двух родителей и общественного порядка, с приоритетом наилучших интересов ребенка. Наряду с этим сделан вывод, что оценка наилучших интересов ребенка на основе убеждений и гендерных предубеждений не отвечает его интересам.

Установлено, что, решая вопрос о возможном уровне свободы усмотрения национальных судебных органов по делам об отцовстве, Европейский суд придерживается

позиції, согласно которой такая свобода усмотрения не должна нарушать принцип обеспечения наилучших интересов ребенка, а национальные органы власти обязаны тщательно изучать наилучшие интересы ребенка наряду с интересами биологического отца и других заинтересованных лиц.

В статье сделан вывод, что в европейской правовой традиции принцип обеспечения наилучших интересов ребенка широко применяется по делам с участием детей. Наряду с этим органами, чаще всего определяющими соблюдение наилучших интересов детей, принимающими определяющие для детей и их родителей решения, являются национальные суды.

Ключевые слова: принцип, лучшие интересы ребенка, права ребенка и родителей, Европейский суд по правам человека, судебная практика.

Tomlyak T. S. The principle of ensuring the best interests of the child in the case law of the European Court of Human Rights

The article analyzes the decision of the European Court on the violation of Article 8 of the Convention in the field of protection of children's rights and ensuring their best interests.

The author summarizes the case law of the European Court of Justice in the field of child protection and highlights the main approaches used by the European Court to comply with the principle of ensuring the best interests of the child.

The European Court has found that it has criticized the actions of national courts which do not provide a sufficient level of opportunity to exercise the rights of litigants in cases of return of a child to the country of residence to take into account its best interests.

The decision of the European Court of Justice on the grounds and procedure for applying the Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction is examined, and it is concluded that in this category of cases the European Court determines the effectiveness of authorized state bodies obliged to implement the Convention human rights and fundamental freedoms with the priority of ensuring the best interests of the child.

It is determined that in order to ensure the concept of "the best interests of the child", the European Court considers it necessary to adhere to the principle of a fair balance between competing interests: the interests of the child, two parents and public order, with priority given to the best interests of the child. At the same time, it was concluded that the assessment of the best interests of the child on the basis of beliefs and gender prejudices does not correspond to its interests.

It has been established that in deciding on the possible level of discretion of national courts in matters of paternity, the European Court takes the view that such discretion should not infringe the principle of the best interests of the child and that national authorities should carefully examine the best interests of the child, the interests of the biological parent and other stakeholders.

The article concludes that in the European legal tradition, the principle of ensuring the best interests of the child is widely used in cases involving children. In addition, the courts that most often determine the best interests of children and make decisions that are crucial for children and their parents are national courts.

Key words: principle, best interests of the child, rights of the child and parents, European Court of Human Rights, case law.